

УДК 376-056.264

В. А. Кисличенко
victoria.kislichenko@gmail.com

ЛОГОПЕДИЧНИЙ СУПРОВІД СІМ'Ї В УМОВАХ ГРУП КОРЕКЦІЇ МОВЛЕННЯ.

Відомості про автора: Кисличенко Вікторія, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, Миколаїв, Україна. Email: victoria.kislichenko@gmail.com.

Contact: Kyslychenko Viktoria , PhD, V.O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University, Mykolaiv, Ukraine. Email: victoria.kislichenko@gmail.com

Кисличенко В. А. Логопедичний супровід сім'ї в умовах груп корекції мовлення. В статті розглядаються питання реалізації програми логопедичного супроводу сімей дітей-логопатів дошкільного віку. Основними складовими логопедичного супроводу сім'ї визначено: інформування, консультування та логопедичну допомогу. Неперервність логопедичного супроводу сімей, які виховують дитину з порушеннями мовлення, забезпечується відповідним до вікової періодизації змістом роботи з урахуванням сімейно-суспільної форми виховання. Вихідні параметри, які враховувалися при розробці змісту кожного з періодів програми супроводу: вік дитини; рівень розвитку мовлення; ступінь необхідності та форма логопедичного впливу.

Відповідно до основних напрямів та завдань програми логопедичного супроводу, обсяг роботи у кожному віковому періоді поділено на відповідні змісту блоки: інформаційний, діагностичний, консультативний, теоретичний, практичний. Найбільш важливою складовою логопедичного супроводу сімей автор вважає системну, багатоскладову, узгоджену роботу логопеда та сім'ї дитини. Основною ланкою логокорекційного процесу залишається спеціалізований дошкільний дитячий заклад, або група компенсуючого типу для дітей з порушенням мовлення. Програмою логопедичного супроводу передбачено крім традиційно сталих форм роботи з батьками у системі дошкільної освіти проведення теоретично-практичних семінарів «Логошкола для батьків». Реалізація програми логопедичного супроводу забезпечує підвищення ефективності логопедичної допомоги за результатами корекційної роботи. Експериментально доведено доцільність, ефективність та науково-практичну значущість результатів дослідження.

Ключові слова: дитина з порушеннями мовлення, сім'я, батьки, логопедичний супровід, діагностична методика, рівні готовності, взаємодія у логокорекційному процесі.

Кисличенко В. А. Логопедическое сопровождение семьи в условиях групп коррекции речи. В статье рассматриваются положения программы непрерывного логопедического сопровождения семьи, воспитывающей ребенка с нарушениями речи в аспекте работы логопеда группы речевой коррекции. Проведенный анализ современных подходов к организации обеспечения логопедической помощи семьям детей с нарушениями речи обнаружил необходимость выделения логопедического направления сопровождения семьи, воспитывающей ребенка-логопата и разработки содержания и программы логопедического сопровождения семьи.

Программа основана на междисциплинарном подходе и интеграции нескольких звеньев процесса логопедической помощи ребенку с нарушением речи и является организованным непрерывным образовательным процессом, основное содержание которого составляет взаимодействие логопеда и семьи.

Логопедическое сопровождение семьи обеспечивают приоритетные направления: информационно-просветительское, диагностико-консультативное, логокоррекционное, психолого-воспитательное.

В соответствии с основными направлениями и заданиями программы логопедического сопровождения были выделены четыре возрастных периода логопедического влияния. Объем работы в каждом возрастном периоде разделен на соответствующие содержанию блоки: информационный, диагностический, консультативный, теоретический, практический, что и определяло содержание работы логопеда с родителями.

Основное содержание работы в IV периоде логопедического сопровождения семьи имеет коррекционный характер и охватывает работу с семьями детей-логопатов. Основным фактором интенсификации логопедической помощи ребенку с нарушениями речи является взаимодействие в логокоррекционной работе родителей и логопеда за рамками традиционных постоянных форм работы с родителями в системе дошкольного образования. Прежде всего речь идет о программе теоретически-практических семинаров "Логошкола для родителей". В результате их проведения уровень осознания родителями потенциала взаимодействия с логопедом увеличился с 40% до 80%. Эффективность логопедической помощи в результате повышения активности участия родителей в логокоррекционном процессе заметно повысилась.

Ключевые слова: нарушения речи, коррекционный процесс, логопедическое сопровождение, родители.

Kyslychenko V.A. Logopedic Support for Families that Bring up a Child with Speech Disorders. The article deals with the implementation of the program of logopedic support for families with a child of preschool age with speech disorders. The main components of logopedic support for families have been identified, such as provision of information, counseling and speech therapy. Logopedic support which is provided on a ongoing basis for families that raise the child with speech disorders is achieved due to the appropriate content of work that is developed taking into account the age of the child, as well as family and social form of personal development and education. Initial parameters that have been considered in developing the content of each of the periods of support program are the following: the child's age, the level of the development of speech, the degree of necessity and the form of the effect of speech therapy.

In accordance with the guidelines and objectives of the program of logopedic support, the amount of work in each age period is divided into blocks corresponding to the content: information, diagnostic, consultative, theoretical, and practical. The author considers a consistent, complex, coordinated work of a speech therapist and the child's family to be the most important part of logopedic support for the families. The main component of logopedic support is the specialized pre-school childcare institution or a group of compensatory type for children with speech impairments. In addition to traditional sustainable forms of work with parents in pre-school education, the program of logopedic support provides theoretical and practical seminars "Speechschool for parents" (Logoshkola for parents). The implementation of the program of logopedic support also contributed to the improvement of the effectiveness of speech therapy in accordance with the results of correctional work. The practicality, efficiency, scientific and practical significance of the dissertation results were proved by carrying out the experiment.

Key words: children with speech disorders, family, parents, logopedic support, diagnostic techniques, the levels of readiness, interaction in the process of correcting the speech.

В останні роки в нашій країні та інших країнах світу спостерігається тенденція до погіршення здоров'я дітей. У 70% випадків немовлята народжується з перинатальною патологією, у 60-75% фіксуються порушення розвитку раннього віку [1, с. 2]. Значно збільшилась кількість дошкільників з порушеннями мовленнєвого розвитку. В цих умовах визначального значення у подоланні мовленнєвих вад дитини набуває участь сім'ї у логокорекційному процесі. Проте наше наукове дослідження свідчить, що сучасні батьки, які мають дитину з тяжким порушенням мовлення первинного та вторинного генезу, виявляють недостатній рівень психолого-педагогічної підготовки, що перешкоджає своєчасному

початку корекційних заходів, знижує їх ефективність та динаміку, обмежує можливість включення сім'ї в реабілітаційну діяльність.

Актуальність зазначеної проблеми обумовлена зниженням виховного потенціалу сім'ї у складних сучасних соціально-економічних умовах життя, обмеженістю знань батьків для забезпечення реалізації виховної й корекційної функцій сім'ї та високими соціальними потребами.

Завдання включення батьків у процес логокорекційної роботи вирішуються у межах концепції супроводу як нового напрямку у наданні допомоги дітям та їх оточенню, що почала активно розроблятися з середини 90-х років минулого століття. Теоретичні й практичні аспекти психолого-педагогічного супроводу відображені в роботах сучасних дослідників А.Г. Асмолова, М.Р. Бітянової, Л.М. Гречко, С.В. Духновського, В.В. Кобильченка, О.А. Козирєва, Н.М. Назарової, О.Є. Обухової, Р.В. Овчарової, Т.І. Чіркової, Л.М. Шипіциної та ін. Особлива увага у згаданих дослідженнях спрямована на механізми, види, способи й умови надання психологічної підтримки та допомоги дітям у процесі шкільного навчання. Розроблена нами програма логопедичного супроводу сім'ї, як інструмента забезпечення логопедичного впливу на сім'ю дитини з порушеннями мовлення, спрямована на вирішення проблеми вже з народження дитини.

Ми розуміємо логопедичний супровід як цілеспрямовану, послідовну, неперервну дію у спеціально організованих умовах, відповідних психофізичним особливостям дитини-логопата. Це – дія у зоні «найближчого розвитку», прогножуючи «поле труднощів у навчанні» (В.В. Тарасун, 2004) дитини – найближчого і віддалених - з подальшим їх запобіганням шляхами формування, розвитку та корекції. Найбільш важливою складовою логопедичного супроводу сімей ми вважаємо системну, багатоскладову, узгоджену роботу логопеда та сім'ї дитини. Основною ланкою логокорекційного процесу залишається спеціалізований дошкільний дитячий заклад, або група компенсуючого типу для дітей з порушенням мовлення.

На сьогодні в Україні дошкільні навчальні заклади відвідують 66% дітей у віці до 6 років. У 2,5 тис. дошкільних навчальних закладів виховуються й навчаються понад 115 тис. дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку.

За роки розвитку логопедичної служби в Україні склалася система роботи з батьками дітей-логопатів у дошкільному закладі, яка включає батьківські збори; інформаційні виставки; консультації, відкриті заняття – як групові, так і індивідуальні. Протягом року проводиться декілька батьківських зборів, тематика яких планується залежно від мовленнєвого діагнозу і віку дітей. Логопеди в доступній формі пояснюють батькам суть мовленнєвого дефекту дітей, знайомлять з популярною літературою з означеної проблеми, надають інформацію про індивідуальні

особливості та можливості дитини, програму корекційних заходів [2].

Проте наше дослідження виявило, що більшість батьків, не зважаючи на доволі високий рівень загальної поінформованості, абсолютно не зважає на наявність порушень мовлення, не робить спроб шукати логопедичної допомоги. Батьки не знають причин, що можуть призвести до порушень мовлення, норм вікового мовленнєвого розвитку. Хоча 26,4% вважають, що стежать за розвитком мовлення з перших місяців життя дитини, а 24,1% починають звертати увагу на мовлення з 3-х років, у більшості випадків (73,6%) порушення мовлення виявляє логопед. Той факт, що тільки 5,6% батьків усвідомлюють необхідність логопедичної допомоги дитині у групі корекції мовлення, є надзвичайно небезпечним показником. Виявлено недостатній рівень участі батьків дітей логопедичних груп у спеціальних заходах, що мають корекційну спрямованість (заняття з розвитку мовлення), 52,7% не приймали участі у таких заходах. Наслідком є незмінність традиційних уявлень батьків про передумови успішного навчання: вміння читати і писати (40,7%), а 35,6% не турбують ніякі труднощі у розвитку дитини.

Наші дослідження роботи ПМПК, архівних матеріалів, карток індивідуального розвитку дітей, показали, що у спеціалізованих групах дошкільних навчальних закладів найбільшою за кількістю є група дітей з заключенням ПМПК про наявність загального недорозвитку мовлення

Відомо, що загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ), як важке мовленнєве порушення, є одною з найбільш можливих причин шкільної неуспішності. Початок шкільного навчання у 6 років часто не дає можливості закінчити курс логокорекційної роботи, що знижує ефективність логопедичної допомоги та потребує інтенсифікації зусиль оточення дитини з корекції мовленнєвих порушень.

Під загальним недорозвитком мовлення у дітей з нормальним слухом і первинно збереженим інтелектом розуміють таку форму мовної аномалії, при якій порушено формування всіх компонентів мовної системи, що відноситься як до звукової, так і до смислової сторони мовлення.

Загальний недорозвиток мовлення характерний для найбільш складних, системних порушень мовлення – алалії та афазії, може також супроводжувати ринолалію і дизартрію, коли діагностується не тільки порушення фонетичної сторони мовлення, але одночасно і недостатність фонемного сприйняття й лексико-граматичної сторони мовлення. При ЗНМ спостерігається пізніший початок мовлення, недостатній запас слів, аграматизм, дефекти вимови і фонемосприйняття.

Загальний мовленнєвий недорозвиток позначається на формуванні у дітей інтелектуальної, сенсорної і вольової сфер. Зв'язок між мовленнєвими порушеннями і іншими сторонами психічного розвитку обумовлює наявність вторинних дефектів. Так, володіючи повноцінними передумовами для оволодіння розумовими операціями

(порівняння, класифікації, аналізу, синтезу), діти відстають в розвитку словесно-логічного мислення, з великими труднощами оволодівають розумовими операціями. Дані експериментальних досліджень Т.Д. Барменкової (1997) свідчать про те, що дошкільники із ЗНМ за рівнем сформованості логічних операцій значно відстають від своїх однолітків, що нормально розвиваються. Ряд авторів відзначає у дітей з ЗНМ недостатню стійкість і обсяг уваги, обмежені можливості її розподілу (Р.Е. Левіна Т.Б. Філічева, Г.В. Чиркіна, А.В. Ястребова). Також знижена вербальна пам'ять, страждає продуктивність запам'ятовування. Вони забувають складні інструкції, елементи і послідовність завдань.

Наявність загального недорозвитку у дітей призводить до стійких порушень діяльності спілкування. При цьому важко формується процес міжособистісної взаємодії дітей і створюються серйозні проблеми на шляху їх розвитку та навчання.

Мовлення дітей з ЗНМ складається з шаблонів, що використовуються у певній ситуації. Тому, як зазначала М. Нікашина (2003), необхідно в процесі корекційної роботи враховувати, що «найбільш характерним і суттєвим для дітей з ЗНМ є недостатнє вміння спостерігати й узагальнювати явища мови, її звукові і морфологічні особливості, форми словозміни та способи словотворення».

Тяжкість мовленнєвого дефекту дітей із загальним недорозвитком мовлення припускає досить тривалий термін навчання в умовах спеціалізованої дошкільної установи, протягом якого у них повинно постійно відбуватися поповнення, уточнення і активізація словника, формування звуковимови, розвиток зв'язного мовлення і уміння граматично правильно і точно виражати свої думки.

Діти з ЗНМ потребують особливо продуманої системи подання нового матеріалу, пошуку обхідних шляхів, які мають забезпечити повноцінне сприймання й подальше відтворення здобутих знань. Загальновизнано, що 5-й – 6-й роки життя – це той час у житті дитини, коли за умови комплексної, систематичної, цілеспрямованої роботи з корекції мовлення можливо компенсувати порушення мовлення до початку шкільного навчання, що дає змогу успішного засвоєння програми загальноосвітньої школи.

Ефективний підхід до подолання мовленнєвого дефекту потребує активної участі у ньому батьків, які в змозі всі знання, мовленнєві навички, уміння, отримані дітьми під час занять з логопедом і вихователями, закріпити в процесі повсякденного життя, використовуючи для цього побутові ситуації, режимні моменти, догляд за рослинами і тваринами, допомогу дорослим, прогулянки, екскурсії, відвідування театру.

Ці завдання вирішуються у межах концепції супроводу, як прогресивного напряму у наданні допомоги дітям та їх оточенню. Ми

розглядаємо логопедичний супровід як процес, лінійно (сукцесивно) організований у часі, що забезпечує можливість виявлення відхилень у мовленнєвому розвитку на кожному відрізку формування кожного з наступних рівнів функціональної системи мови і мовлення та організації умов сприяння вчасному формуванню й корекції мовлення відповідно до нормативних показників.

Неперервність логопедичного супроводу сімей, які виховують дитину з порушеннями мовлення, забезпечується відповідним до вікової періодизації змістом роботи з урахуванням сімейно-суспільної форми виховання.

Відповідно до основних напрямів та завдань програми логопедичного супроводу, обсяг роботи у кожному віковому періоді поділено на відповідні змісту блоки: інформаційний, діагностичний, консультативний, теоретичний, практичний.

У **I періоді** (очікування) основним є інформаційний блок, завданням якого є інформування на логолекціях майбутніх матерів щодо закономірностей домовленнєвого періоду у житті дитини; типового та нетипового психофізичного та мовленнєвого розвитку.

Зміст роботи логопеда з батьками у **II періоді** (від народження до 3-х років): інформування батьків щодо норм мовленнєвого розвитку, причин та наслідків мовленнєвих порушень; діагностування відповідності індивідуального мовленнєвого розвитку дитини мовленнєвим нормам; призначення консультацій інших фахівців; консультування сімей стосовно можливих шляхів вирішення проблеми.

У **III періоді** (від 3-х до 4-х років) в межах інформаційного блоку логопед знайомить батьків з нормами мовленнєвого розвитку у даному віці, причинами та наслідками мовленнєвих порушень, пріоритетними напрямками, методами роботи з розвитку мовлення. Діагностичний блок III періоду передбачає діагностування відповідності індивідуального мовленнєвого розвитку дитини віковим нормам розвитку мовлення.

- Консультативний блок включений у склад кожного періоду, крім періоду очікування. У періоді від народження до 3-х років та від 3-х до 4-х років для сім'ї дитини без ураження ЦНС консультування є основною формою логопедичної допомоги. Батькам необхідно допомогти визначити рівень розвитку мовлення дитини та обговорити можливі форми роботи з його розвитку.

- Робота у перші три періоди носить превентивно-консультативний характер і передбачає забезпечення підґрунтя для ефективного подолання проблем у мовленнєвому розвитку дитини. У дошкільному віці консультування забезпечує батькам можливість зрозуміти необхідність того чи іншого виду логопедичної допомоги та дізнатися про зміст і форми логопедичного впливу (заняття з логопедом у поліклініці, або у групі корекції мовлення днз).

Оскільки період старшого дошкільного віку визначається

становленням та формуванням психічних функцій й адаптивних можливостей дитячого організму, високим рівнем загальної та мовленнєвої сензитивності, основний зміст роботи у IV періоді логопедичного супроводу сім'ї має корекційний характер й охоплює роботу із сім'ями дітей з ПМ.

Зміст роботи логопеда з батьками у **IV періоді (від 4-х до 6-ти років)**: діагностування мовленнєвих порушень; інформування батьків щодо проявів виявлених мовленнєвих порушень; консультування сімей стосовно можливих шляхів вирішення проблеми; розробку індивідуальних програм логокорекційної роботи; залучення батьків до участі у логокорекційному процесі через активну теоретично-практичну та ігрову діяльність у формі семінарських занять.

Форми роботи: логолекції; консультування; індивідуальні та групові заняття з батьками, інтерактивні заняття, ігрові тренінги, логошколи для батьків, спілкування он-лайн у Інтернеті (логопед-батьки), логопрактикум для усіх членів родини, створення діагностично-консультативних логоцентрів для молодих батьків.

Для діагностування мовленнєвих порушень дитини в процесі логопедичного обстеження (у присутності матері або батька) дитині пропонувалися завдання стандартного логопедичного обстеження відповідно віку дитини: на виконання інструкцій, вербальних та невербальних завдань, виявлення порушень звуковимови, фонематичного сприймання та уявлень (скажи як я, спіймай звук) складової будови слів, обсягу словника, порушень словотворення та словозміни, побудови речень, узгодження частин речень й членів речення між собою, стану зв'язного мовлення. Зверталася увага батьків на неправильно виконані дитиною завдання, пояснювалося, чому ці завдання викликають труднощі у дитини.

Консультації логопеда фронтально (на батьківських зборах) та індивідуально у групі корекції мовлення мали регулярний характер, індивідуальні консультації логопеда можна поєднувати із заняттям, запрошувати і інших членів сім'ї.

Основним фактором інтенсифікації логопедичної допомоги дитині з ПМ ми вважаємо взаємодію у логокорекційній роботі батьків та логопеда, виходячи за традиційно сталі форми роботи з батьками у системі дошкільної освіти. Перш за все йдеться про програму теоретично-практичних семінарів «Логошкола для батьків». Це **практичний та теоретичний блоки**, об'єднані у семінар-практикум для батьків. Така форма занять давала батькам можливість у активній формі отримати необхідні знання щодо прийомів розвитку мовленнєвої системи дитини, отримати навички практичного їх застосування.

Семінар-практикум включав шість занять тривалістю 1 година 20 хвилин кожне, окремо для батьків кожної логопедичної групи. Заняття

проводилися два рази на місяць, у музичній залі, у вечірні години і складалися з двох частин: теоретично-практичної та практичної. У теоретично-практичній частині приймали участь лише батьки, з якими розглядалися педагогічні та логопедичні питання, проводилися мовленнєві ігри, рекомендовані для занять з дітьми. Лекційно-консультаційна форма була спрямована на ознайомлення батьків з поняттями про природу мовленнєвих порушень у дітей та стандартами мовленнєвої готовності до навчання. У ході лекції у батьків була можливість поставити питання логопеду як анонімно, у письмовій формі, так і безпосередньо. Для обговорення хвилюючих проблем та педагогічних ситуацій використовувалась «скринька запитань». Батьки мали змогу анонімно задати питання у письмовій формі та залишити їх у «скриньці». Батьки знайомились із логопедичною літературою, з дидактичними матеріалами, з переліком педагогічної літератури: науково-популярного і загально розвиваючого профілю. На наступній зустрічі проводилися дискусії з нагальних проблем, обов'язково відпрацьовувалися логопедичні ігри, що відповідали темі заняття. Діти у цей час знаходилися з вихователем у групі.

У практичній частині приймали участь батьки і діти. Логопед проводив ігри, спрямовані на розвиток взаємодії між дорослими та дітьми (використовувалися психокорекційні ігри), поступово додаючи логопедичні ігри.

Визнання права батьків бути повноцінними суб'єктами взаємодії з логопедом дозволило нам застосувати інноваційний тип організації навчання. Застосування адекватних методів навчання батьків діям, відповідних їх мотивації і меті повноцінного мовленнєвого розвитку дитини, було для нас найважливішою і вирішальною умовою для розвитку інтересу до навчання, здатним впливати на наступний розвиток виховної діяльності батьків.

Результатом проведеної роботи стала переоцінка особистісних позицій батьків як у відношенні до засвоєних знань, так і до взаємодії з дитиною. Зміна особистісних позицій дозволила батькам перейти на новий рівень взаємодії з логопедом. Наявність ініціативи у стосунках з логопедом з'явилась у 80,9% (89) батьків, на відміну від 29,4% (21) у КГ. Зросла кількість батьків, які стали вважати допомогу логопеда необхідною: 88,2% (97) проти 14,4% (10). Більш свідомим стало відношення батьків до домашніх логопедичних завдань у 75,5% (83) у порівнянні з 23,3% (16) у КГ. Внаслідок проведеної експериментальної роботи активність взаємодії батьків та логопеда у корекційно-виховному процесі значно зросла – з 40% до 80%, підвищився рівень усвідомлення батьками потенціалу процесу взаємодії з логопедом. Представлені результати експериментальної роботи свідчать на користь впровадження програми логопедичного супроводу сім'ї.

Список використаних джерел

1. **Кисличенко В.А.** Логопедичний супровід сім'ї, в якій виховується дитина з порушеннями мовлення. : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / В.А. Кисличенко. – К., 2011. – 20 с.; 2. **Ткачова В.В.** Про деякі проблеми сімей, які виховують дітей з відхиленнями у розвитку // Дефектологія. - 1998. - №9- 4;

References

1. **Kyslychenko V.A.** Logopedichnui suprovid sim'i, v yakiy vuhovuetsa dutuna z porushennamu movlenna. : avtoref.dis. ...kand.ped.nauk : 13.00.03 / V.A.Kyslychenko. - K., 2011. - 20 с.; 2. **Tkachova V.V.** Pro deyaki problemi simey, yakі vuhovuyut ditey z vidhilennyami u rozvitku // Defektologiya. - 1998. - №9 -4;

Received 28.01.2016

Reviewed 10.03.2016

Accepted 29.03.2016

УДК 159.996.3:81'233-053.5

К.О. Кібальна

k.kibalna@kubg.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН У СІМ'ЯХ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

Відомості про автора: Катерина Кібальна, викладач Київського університету імені Бориса Грінченка, Київ, Україна. Email: k.kibalna@kubg.edu.ua

Contact: Kateryna Kibalna, lecturer, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine. Email: k.kibalna@kubg.edu.ua

Кібальна К.О. Особливості діагностики міжособистісних відносин у сім'ях, які виховують дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. У статті розкрито теоретичні та методологічні підходи до побудови експериментального дослідження міжособистісних відносин у сім'ях, які виховують дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Проаналізовано наукову психолого-педагогічну літературу з питання сім'ї та внутрішньо сімейних відносин, розглянуто проблеми сім'ї, яка виховує дитину із